

que hauria estat possible una millor distribució dels signes de puntuació en general i de les comes en particular. Vegi's només a tall de mostra el primer document del recull on el punt que precedeix el mot *recognoscimus* deixa sense verb la frase inicial començada per *in presentia de* o on l'estil directe no queda palès de forma inequívoca per cap altra marca de puntuació que els dos punts, signe aquest que s'utilitza abundantment en d'altres casos.

Però aquest és un detall mínim que no diu res en contra de l'escrupolositat del conjunt, veritable regal no solament per als historiadors sinó també, i molt especialment, per als filòlegs que poden trobar en aquesta obra una font segura d'informació per als seus interessos. Així hi veiem testimoniades formes lingüístiques que ja poden ésser considerades catalanes com ara *pau* (doc.3), *quintana* (doc.31), *meses* (doc.33), *vimeners* (doc. 35), *vernarret* (doc.39), *tualia* (doc.41), *sella* (doc.41), *chomelar* (doc.49), *riba* (doc.64), *claus* (doc.103), *ferramentas* (doc.109), *estrada* (doc.112), *casa* (doc.114), *serra* (doc.126) o vocables propis del llatí medieval o mig arromançats com *rigo* (doc.2), *saione* (doc.27), *dodarum* (doc.27), *luctes* (doc.35), *lectuosa* (doc.35), *plantario* (doc.37), *semenario* (doc.60), *guarnimento* (doc.107), *cadivo* (doc.123), *andiferos* (doc.134), *canalabimus* (doc.138) i encara d'altres.

Comprat i debatut, doncs, no cal sinó esperar la pròxima aparició dels següents volums, que vindran acompanyats de l'imprescindible índex confeccionat per mossèn Josep Junyent i per la senyoreta Ignàsia Font i que en vista

dels resultats aconseguits en aquesta primera mostra no dubtem que seran igualment excel·lents.

J. Alturo i Perucho

S. ALAVEDRA,
*Les ares d'altar de Sant Pere
de Terrassa-Egara*

Vol. 1, *Les ares*, 417 pp. vol. II.
Inventari de les ares d'altar, 277 pp.
Terrassa 1979

Els qui tinguin una especial sensibilitat per a la bellesa del llibre tindran a les seves mans una obra d'una qualitat i elegància que només són emulades per la simplicitat i bon gust que en la seva part de presentació formal ens ofereixen els Alavedra, puix que en són tres —Salvador, Anna, la seva filla, i Mª Victòria, la seva germana— els que l'han fet possible. Cal, però, que ens centrem en el seu contingut científic, responsabilitat del seu autor, S. Alavedra.

El volum primer comprèn dues parts ben diferenciades: en la primera s'estudia l'ara de l'altar major de l'església de Sant Pere de Terrassa precedida d'una breu introducció històrica. Ens detindrem breument en el comentari d'aquest estudi centrat fonamentalment en la lectura dels noms gravats en el marbre de l'ara. S. Alavedra ha aconseguit en aquest cas realitzar una tasca tan difícil com és la diferenciació dels diversos estrats d'aquests esgrafiats i fins i tot una presentació perfecta mitjançant fulls de paper vegetal

superposats d'alguns d'aquests casos; el treball no és només ardu, sinó que semblava gairebé impossible abans de la seva materialització. La possibilitat que aquesta ara hagués pogut ésser un reaprofitament d'una inscripció romana ens sembla, com també arriba a matisar S. Alavedra, molt remota; cal veure, però, el revers, i no ens ha d'estranyar àdhuc en èpoques de relativa penúria econòmica el desplaçament de blocs de marbre que està documentat fins i tot en l'època alt medieval en diversos punts del Mediterrani. Respecte a la datació paleogràfica ens inclinem a creure en una datació més tardana a partir del segle IX, possibilitat que no tanca l'autor tot inclinant-se per una cronologia entre el segle VII i les acaballes del segle X.

Hem de convenir en l'avançament immens i millorament notable de lectures que ha aconseguit la dedicació de S. Alavedra, el qual deixa obert un camp de valor veritablement imponderable per als paleògrafs amb una abundància inusitada de facsímils. Sobre els suports d'altar que amb rigor estudia l'autor en el cas de Terrassa, cal assenyalar la funció que sembla que tingué amb aquesta finalitat el pedestal dedicat a Diana que es conserva a Vic, estudiat també per l'autor, i també amb tota seguretat un altre altar romà conservat amb aquesta funció a l'església de Sant Pere el Gros de Cervera; a Santa Maria del Pi de Barcelona hi havia també un pedestal avui desaparegut que suportà l'altar de la capella de Sant Llopart (CIL II 4539, IRBLYM 88). Cal afegir que potser una utilització precedent d'aquest tipus justificaria també els grafiats de la inscripció de *Granus* a la

mateixa Terrassa; són només suggeriments que volem fer a un estudi que S. Alavedra només acaba d'encetar i que creiem que seria molt útil que avancés amb el seu infatigable coratge investigador.

La segona part d'aquest volum és dedicada a l'ara de l'altar major de Santa Maria de Terrassa, amb la mateixa metodologia que tan bons resultats donà per a l'ara de Sant Pere. Pel que fa a la motllura és amb el camp que emmarca un prova irrefutable, en aquest cas del seu origen romà, fet que d'altra banda havia estat patentitzat per una part de l'erudició terrassenca de finals del segle XIX. Aquesta placa sens dubte imperial conserva encara els senyals més profunds dels peus de les lletres deixades pel cisell del lapidari en la seva funció honorífica primitiva. Hem d'agrair a S. Alavedra l'esforç que representa establir un primer planell dels solcs visibles. És interessant l'aproximació que en fa en d'altres troballes epigràfiques romanes del recinte de les esglésies; tenint en compte les dificultats de lectura, la motllura juga en aquest cas un paper important per a la datació, possiblement en època antonina, d'acord amb les conclusions d'un treball en curs. En aquest cas cal destacar de nou el treball d'identificació d'estrats, lectura i aportació de facsímils, a més de la informació i documentació fotogràfica que no cal dir que és constant recolzament del text al llarg de tota l'obra. Pel que fa a la datació la làpida sembla, com hem dit, del segle II i no pas del segle I com proposa l'autor, i ens inclinem a creure-la en tot cas honorífica i no pas sepulcral, contenint potser fins i tot una dedicatòria imperial;

pel que fa a l'origen res ens porta a pensar en una procedència aliena als entorns de l'àmbit en què es conserva. De tota manera cal precisar que, efectivament, hi ha nombrosos exemples de meses d'altar d'aquest tipus que semblen no ésser fruit de cap tipus de reaprofitament, almenys pel que fa a la forma, no parlem del material mar-mori, i que tenen una perfecció de motlures paral·lela. També hi ha casos dubtosos com és la mesa conservada a la catedral (antic mausoleu de Diocleciana) de Split. És, però, segura en aquest cas, com manté molt bé l'autor, la certesa de l'origen romà d'aquesta placa utilitzada segurament des de l'època paleocristiana com a mesa d'altar i que avui encara conserva la seva funció. També és molt interessant el treball d'emmarcament que fa S. Alavedra de l'urna de les relíquies d'aquest altar en el seu context per quant aporta d'informació sobre la troballa i vicissituds posteriors.

Tanquen aquest primer volum dos estudis: un sobre l'ara perduda de l'altar major del baptisteri de Sant Miquel i un altre sobre l'ara perduda de la cripta de Sant Celoni. Ambdues monografies mostren un dels mèrits fonamentals d'aquest primer volum: la cura de l'autor per a establir les diverses fases de construcció, refeccions, contrast de notícies antigues, restauracions (pensem en el seu llibre sobre les de Sant Pere en el s. XIX, Terrassa 1978) i d'altres elements susceptibles d'evitar, mitjançant el seu estudi, confusions en el futur i que determinen en bona mesura el rigor del seu treball, el qual servirà com a font de documentació sobre aquests aspectes, a més de la finalitat principal que com-

pleix amplament, tot donant-nos també materials onomàstics de gran valor filològic per al coneixement més profund de l'antroponímia medieval catalana.

El segon volum és un inventari de les ares cristianes de Catalunya i Balears, d'un valor ben palès puix que constitueix el primer inventari realitzat fins ara amb intenció d'exhaustivitat, bé que resti obert a posteriors perfeccionaments d'acord amb la finalitat i característiques d'un esforç d'aquest tipus. El nombre de les recollides és de 37 entre conservades i notícies per al cas de Catalunya. Cal destacar el treball minuciós de l'inventari que ens revela novetats del tipus de l'ara de Sant Martí del Montseny, on és molt interessant la part de sota inadvertida fins al moment, o més dubtoses com és el cas de la pedra de Santa Coloma de Marata. El conjunt de les ares Balears és de 7 a les quals s'han d'afegir deu més de la Catalunya francesa que completen el conjunt de 54 ares recollides per S. Alavedra tot incloent el probable cancell de Pesillà de la Ribera.

Voldríem afegir una ara més com a aportació a la tasca que ha iniciat i que desitgem que continuï l'autor. Es tracta de la inscripció de les termes de Barcino, conservada al Museu Arqueològic de Barcelona i que fou utilitzada pel que fa al seu fragment més gros, la meitat dreta de la inscripció, com a ara d'altar (*CIL* II 4509 = suppl. 6145; *IRBLYM* 30) amb nombrosos esgrafiats datats per Hübner i per J. Vives i llegits per S. Mariner.

Creiem que S. Alavedra ha donat també els primers passos per a un estudi dels reaprofitaments de materials

romans a les esglésies de la zona, especialment documentat per a un aspecte particular: les ares i algunes peces més amb esgrafiats. Potser caldria tornar a insistir en la dificultat d'identificació d'aquestes peces com a reaprofitaments d'èpoques anteriors, especialment romanes, puix que és ben evident que moltes de les motlures d'aspecte romà alt imperial responen, llevat de casos de seguretat absoluta com el de l'ara de Terrassa, a una cronologia més tardana, d'acord amb el que ens demostren els nombrosos paral·lels d'altres zones sobre les quals —com és el cas d'Àfrica i Dalmàcia, per donar alguns exemples— tenim una nombrosa bibliografia. Problema diferent és l'aprofitament paleocristià i medieval de materials lapidaris obrats o no com a material constructiu i fins i tot la seva reelaboració com es fa en molts casos; de tota manera un estudi amb aquesta finalitat té en el treball que ara ens ocupa un ajut de primera mà. Conseqüentment amb tot el que hem anat exposant, podem concloure la nostra recensió remarcant que es tracta d'un treball erudit, ben plantejat i que defineix clarament el que té i el que no té com a objectiu d'estudi; tot això en una exposició precisa i carregada al mateix temps d'una humanitat que no és gens habitual en estudis que tenen la seriositat del que ens ocupa i que en últim terme reflecteix la personalitat del seu autor. L'esforç de S. Alavedra ens ha proporcionat un material i obert uns camins de recerca que valoren encara més la seva obra indispensable des d'ara per al seu tema.

M. Mayer

R. LÁZARO PÉREZ

Inscripciones romanas de Almería

Biblioteca de temas almerienses. Serie Monografías 3. Editorial Cajal, Almería, 1980, 122 páginas, 37 láminas. (21 x 15 cm.)

Al ocuparnos en otra ocasión de una obra semejante, las inscripciones publicadas por José A. Abásolo, escribíamos que se iba cubriendo la acuciante necesidad, ya sentida ampliamente, de dar a la luz pública nuevas obras que recogiesen los nuevos hallazgos epigráficos antes de proceder a la urgente y ardua tarea de revisión y ampliación de la parte correspondiente a Hispania dentro de la magna obra del *Corpus Inscriptionum Latinarum*. El trabajo que nos ocupa ahora se inserta metecidamente en esta línea, de lo que es consciente el propio autor, quien precisamente aspira a llenar esa laguna por lo que respecta a la provincia de Almería.

Un análisis pormenorizado, combinando la información que las fuentes clásicas, tanto literarias como epigráficas, nos han dejado acerca de las vicisitudes diversas por las que atravesó el territorio almeriense en época romana y el estudio particular de las ciudades almerienses de la antigüedad, centran las páginas que se presentan bajo el epígrafe de Introducción, en las que cabe resaltar las aportaciones de primera mano que lleva a término el autor identificando y localizando una nueva ciudad romana, la llamada Tāgīli, actual Tíjola, a base de cinco inscripciones, estudiadas y publicadas por el propio R. Lázaro. Igualmente